

SEBASTIAN WASIUTA

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

Przysłowie w świetle danych systemowych

Proverb in the Light of Lexicographical Data

1. WEWNĘTRZNA FORMA SŁOWA

Wyraz *przysłowie* ma czytelną „formę wewnętrzną”. Wiesław Boryś uważa polskie *przysłowie* za pożyczkę ze staroczeskiego *příslovie* ‘przysłowie; przypowieść; potwarz, obelga, zniewaga; przysłówek’ i wywodzi je od wyrażenia przymkowego *przy słowie* (Bor SEJP, 2005:499; zob. też Kucala, 2000:210). Nazwa uwydatnia z jednej strony powiązanie ze słowem (w sensie raczej nie „wyrazu”, lecz „wypowiedzi”), a z drugiej – usytuowanie „obok”, „przy”, a więc niejako metatekstowe, jako komentarza do czegoś, o czym się mówi. Polska nazwa ma odpowiedniki w innych językach, np. angielskie *proverb*, rosyjskie *пословица* [poslovica], włoskie *proverbio*, francuskie *proverbe*, będące kalkami łacińskiego *proverbium* (greckie *παροιμία* [paroimía]).

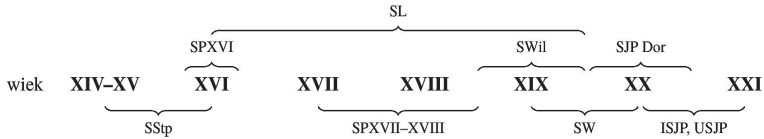
2. PRZYSŁOWIE W SŁOWNIKACH JĘZYKA POLSKIEGO

Językoznawcy przyjmują dość powszechnie, że z danych leksykograficznych można odczytać informacje o wyobrażeniach potocznych, mimo że „każdy słownik jest interpretującą te rzeczywistości [„rzeczywistość języka” i „rzeczywistość świata” – uzup. S.W.] narracją podmiotową” (Chlebda, 2010:15).

Przeprowadzona poniżej rekonstrukcja konceptualizacji przysłowia w polszczyźnie oparta jest na danych zawartych w słownikach języka polskiego¹. Mate-

¹ Tekst ten jest fragmentem przygotowywanej większej całości, dlatego analiza została tutaj ograniczona do danych leksykograficznych.

riału dostarczyły zarówno słowniki polszczyzny historycznej (SStp, SP XVI, SP XVII–XVIII, SL, SWil, SW), jak i współczesnej (SJP Dor, SJP Szym, MSJP Sobol, Ilustr SJP Sobol, SWJP, ISJP, PSWP, USJP). Zakres chronologiczny poszczególnych słowników przedstawia schematycznie rysunek 1.

Rys. 1. Chronologia słowników języka polskiego wykorzystanych w analizie. Schemat analogiczny do przedstawionego w pracy Kingi Wąsińskiej (2015:15)

Dla zrealizowania powziętego zamiaru posłużę się metodą zbliżoną do budowania definicji kognitywnej, podobnie jak potoczne pojmowanie tekstu rekonstruowała Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska (2007:23–31). Przypomnijmy, że celem definicji kognitywnej jest rekonstrukcja „przedmiotu mentalnego”, będącego wynikiem sposobu pojmowania odpowiedniego wycinka rzeczywistości przez użytkowników danego języka naturalnego:

Definicja kognitywna za cel główny przyjmuje zdanie sprawy ze sposobu pojmowania przedmiotu przez mówiących danym językiem, tj. z utrwalonej społecznie i dającej się poznać poprzez język i użycie języka wiedzy o świecie, kategoryzacji jego zjawisk, ich charakterystyki i wartościowania. Uznając zasadność nierozciągania opisu znaczenia słowa na opis świata pozajęzykowego [...], nie stawia przed leksykografem sztywnej granicy między tzw. wiedzą językową i tzw. wiedzą pozajęzykową [...], dopuszczając pewną elastyczność w jej przeprowadzaniu i uwzględnianie danych pozajęzykowych (np. wierzeń i praktyk) (Bartmiński, 1988:169–170).

Definicja kognitywna jest przeciwieństwem definicji taksonomicznej, ponieważ nie jest ukierunkowana na wyróżnienie definiowanego przedmiotu z klasy denotatów (Bartmiński, 1988:171). Na przeciwległym biegunie wobec definicji kognitywnej stoi również zaproponowana przez Macieja Grochowskiego dwuelementowa definicja równościowa, w której „pierwszy człon stanowi definicja przedmiotowa cząstkowa nazwy, a drugi – definicja rzeczy sprowadzająca się do jej charakterystyki przez ostensję” (Grochowski, 1993:63–64). Nie dąży ona bowiem do jak najpełniejszego opisu znaczenia słowa, przeciwnie – zacieśnia niuanse znaczeniowe: *amerykanka*, *łoże*, *łóżko*, *prycza*, *tapczan* i *wersalka* to ‘rzecz, która została zrobiona po to, by ludzie mogli na niej leżeć i spać’ (Grochowski, 1993:71).

Podstawowym składnikiem definicyjnym w definicji kognitywnej jest „sąd o przedmiocie hasłowym mający kształt zdania lub jego tekstowego ekwiwalentu” (Bartmiński, 1988:179). Co do zasady, powinien być on adekwatny do wiedzy

potocznej, rozumianej jako powszechna, podstawowa, „pierwsza”. Zdania definicyjne – począwszy od zeszytu próbnego *Słownika ludowych stereotypów językowych* (SLSJ) – są porządkowane w kategorii semantyczne, początkowo nazywane podkategoriami, a od publikacji książki Anny Wierzbickiej *Lexicography and conceptual analysis* (1985) – fasetami. „Dobór i układ faset winny odwzorowywać badaną świadomość językową i porządkować materiał dokumentujący użycie hasła” (Bartmiński, 1988:182), czyli opierać się na zasadzie rekonstrukcji podmiotowej (Bartmiński i Niebrzegowska, 1994:97–98). Składniki obowiązkowe definicji kognitywnej odnoszą się do cech charakterystycznych przedmiotu hasłowego (Bartmiński, 1988:178), ale zdarzają się definicje potoczne, w których brakuje hiperonimu, natomiast podawane są cechy definiowanego przedmiotu (*wiatr* ‘on tak wieje’, *lipa* ‘tak ładnie pachnie’).

Postulatem jest, aby w definicji kognitywnej unikać „określeń uczonych, książkowych, naukowych”. W charakterze metajęzyka używa się zatem polszczyzny potocznej (Bartmiński, 1988:177). W najnowszych pracach poświęconych temu sposobowi definiowania Jerzy Bartmiński akcentuje narracyjny charakter definicji kognitywnej (2014) oraz proponuje, by traktować ją jako tekst kultury (2013).

2.1. DEFINICJE SŁOWNIKOWE

Analiza znaczeń wyrazu *przysłowie* w słownikach języka polskiego pozwala stwierdzić, że, historycznie biorąc, mamy do czynienia ze słowem wieloznacznym, którego znaczenie w miarę upływu czasu zawężało się i przesunęło (w SL i SWil), by następnie ulec znacznemu rozszerzeniu (w SW). W polszczyźnie powojennej funkcjonuje już jedynie podstawowe znaczenie tego słowa. Łącznie liczba znaczeń notowanych w słownikach waha się od dwu do dziewięciu.

Najdawniejsze znaczenia *przysłowia* odnotowuje *Słownik staropolski*: (1) ‘zdanie odnoszące się pierwotnie do określonego zdarzenia, sytuacji, osoby lub rzeczy, powtarzane później tradycyjnie, najczęściej w znaczeniu przenośnym’; (2) ‘krótkie opowiadanie będące przenośnią dydaktyczno-moralizującą, przypowieść’; (3) ‘opinia, pogląd, sąd ogółu’; (4) ‘nazwa, przydomek’ (dwa ostatnie znaczenia z perspektywy ewolucji semantyki omawianego słowa są jednostkowe, peryferyjne). Udokumentowano również (5) inne znaczenia, określone jako „wieloznaczne” (SStp, 1953–2002:357). Jako synonim *przysłowia* w okresie objętym przez ten słownik funkcjonowała *przypowieść* w swoim znaczeniu podstawowym: (1) ‘krótka opowieść z ukrytym moralnym sensem, też sentencja, przysłowie’, mająca zresztą także i inne znaczenia, gdyż słowo to używane było również jako termin w stylu urzędowo-kancelaryjnym: (2) ‘zgłoszenie przed sądem roszczenia, przystąpienie do sporu w toku procesu’; (3) ‘termin sądowy wyznaczony dla zadośćuczynienia wcześniej już wydanemu wyrokowi’ (SStp, 1953–2002:324).

Szesnastowieczna polszczyzna *przysłowiu* nadawała następujące znaczenia: (1) ‘utarte powiedzenie o charakterze filozoficznym lub moralnym funkcjonujące w jakiejś społeczności, sentencja’, (2) ‘wypowiedź’ („Zaprawdę święte a pamięci godne Krolowej Bogobojnej przysłowie”), ‘przepowiednia, proroctwo’, ‘powiedzenie’, (3) ‘zła opinia, złe zdanie o kimś, plotka’, (4) ‘alegoria, podobieństwo’ (SP XVI, 2010:95–96).

Elektroniczny słownik języka polskiego XVII i XVIII wieku Instytutu Języka Polskiego PAN pod hasłem *przysłowie* podaje definicję: ‘zdanie albo wyrażenie stale przez kogo z przyzwyczajenia powtarzane; powiedzenie’, ilustrując ją przykładami z *Pamiętników* Jana Chryzostoma Paska („Takie to bywało przysłowie u myśliwych Sąsiadow moich ze to nieszczęśliwy zwierz który się z Panem Paskiem potka”).

W wieku XVIII, wedle SL, następuje – w porównaniu z okresem staropolskim – zawężenie znaczenia (z czterech do dwóch), a zarazem jego przesunięcie, ponieważ podstawowym jest (1) ‘przypowieść’ (SL, 1807–1814:685)². Linde odnotowuje, że *przysłowie* znaczy również (2) ‘przymówka, przycinek, uszczypek, przygana’. Nadal jako synonim *przysłowia* funkcjonuje *przypowieść* w znaczeniu ‘przysłowie, powieść’ (SL, 1807–1814:672), ale z podanych w dokumentacji przykładów wynika, że *przypowieść* to także *parabola* czy, ogólniej, wypowiedź metaforyczna: „Kaźda przypowieść ma to w sobie, iż przez niej jakie podobieństwo bierze od różnych rzeczy porównanie”.

SWił w zasadzie przedłuża żywotność definicji Lindego, ponieważ odnotowuje te same dwa znaczenia. Jednak dochodzi w nim do większej precyzacji znaczenia pierwszego: (1) ‘przypowieść, przypowiaстка; zdanie moralne, zwięzłe, często figurycznie, dowcipnie wyrażone, powtarzane powszechnie’ – dodana została informacja o moralnym czy sentencjonalnym charakterze przysłowia, jego figuratywności i zwięzłości, a także społecznym reprodukowaniu. Co do znaczenia (2) ‘przymówka, przycinek, przygana’, to zostało opatrzone kwalifikatorem „przenośnie” (SWił, 1861:1311). Również w tym słowniku synonimem *przysłowia* jest *przypowieść*, definiowana jako: (1) ‘przysłowie, zdanie moralne, które jako prawda krąży w narodzie; sentencja, maksyma’ (w dokumentacji: *Przypowieści Salomona*), a także (2) ‘podobieństwo, przypodobieństwo, alegorja’ – z cytatem z Lindego: „Kaźda przypowieść ma to w sobie...” (SWił, 1861:1305).

W wydanym na początku XX wieku słowniku tzw. warszawskim podano aż siedem różnych znaczeń wyrazu *przysłowie* (SW, 1904:368–369). Definiuje się je tam jako: (1a) ‘zdanie utarte, krążące w narodzie, a wypowiadające trafne spostrzeżenie; przypowieść’, (1b) ‘wyraz lub wyrażenie ustawicznie przez kogo

² W dokumentacji podano m.in. *Przysłowia mów potocznych* A. Fredry (1855) oraz cytat „Teć rzeczy pod przysłowiem powiedziano” (Ga 4, 24 w tłumaczeniu Leopoldy [1561 r.]), z wyjaśnieniem: „pod alegoryami”.

z przyzwyczajenia powtarzane’, opatrzone informacją, że synonimem jest dlań *porzekadło*. Następne znaczenia to: (2) ‘przypowieść, podobieństwo, porównanie, parabola, alegoria’; (3) ‘przymówka, przygryzka, przycinek, przygana’ (już niekwalifikowane jako „przenośne”). W kolejności pojawiają się definicje *przysłowia*, z którymi wcześniej nie mieliśmy do czynienia (i które są jednostkowe w życiu tego wyrazu), mianowicie: (4) ‘zdanie’ (w dokumentacji: „Mam takie przysłowie, to go wypłunę” ‘wypowiem’) i (5) ‘zwyczaj’ („Mam takie przysłowie mówić Anioł Pański”; „Mam przysłowie kłać”). Nieco zaskakujące jest umieszczenie znaczenia (6) ‘przysłówek’, z kwalifikatorem „dawne”, ponieważ znaczenie to w poprzednich słownikach nie występowało. W funkcji synonimu dla *przysłowia* także w SW notuje się wyraz *przypowieść*: (1) ‘przysłowie, gadka, sentencja, maksyma, zdanie moralne’; (2) ‘podobieństwo, porównanie, parabola, alegoria’ („Mówił do nich w przypowieściach” – z *Biblii* w przekładzie Jakuba Wujka); (3) ‘zapowiedź’ (SW, 1904:349).

Jedynym słownikiem polszczyzny powojennej, w którym notowane są dwa znaczenia *przysłowia*, jest SJP Dor. Podstawowe znaczenie omawianego wyrazu to: (1) ‘krótkie zdanie (lub zdania), często w formie wierszowanej, tradycyjnie powtarzane, wyrażające jakąś sentencję, jakąś myśl ogólną pochodzącą ze źródeł literackich lub ludowych’. Tylko w tym słowniku umieszczono jeszcze znaczenie (2) ‘wyraz lub wyrażenie wtrącone w toku rozmowy, powtarzane często z przyzwyczajenia, nie wiążące się z resztą zdania; powiedzonko’, opatrząc je kwalifikatorem „dawne” (SJP Dor, 1965:625). *Przypowieść* w znaczeniu (2) ‘przysłowie, sentencja, maksyma’, kwalifikowana jest jako „przestarzałe” (SJP Dor, 1965:602).

Definicje *przysłowia* w słownikach, które powstały na bazie kartoteki SJP Dor, są do siebie podobne. W SJP Szym: ‘krótkie zdanie (lub zdania), zaczerpnięte ze źródeł literackich lub ludowych i utrwalone w tradycji ustnej, wyrażające jakąś myśl ogólną (sentencję, wskazówkę, przestrożę) często w formie wierszowanej’ (SJP Szym, 1979:1057). Nowością jest tu zaznaczenie w definicji, że przysłowie funkcjonuje w obiegu ustnym. W MSJP Sobol: ‘krótkie zdanie (lub zdania), często w formie wierszowanej, wyrażające jakąś sentencję, jakąś myśl ogólną pochodzącą ze źródeł literackich lub ludowych’ (MSJP Sobol, 1993:755). Definicja ta została powtórzona w *Ilustrowanym słowniku języka polskiego*, gdzie doprecyzowano tylko, że pochodzenie przysłowia jest ludowe, a rzadziej literackie (Ilustr SJP Sobol, 1999:724).

W SWJP inne jest *genus proximum*, co wynika zapewne stąd, że punkt ciężkości przesunięto w definicji z gramatycznego aspektu przysłowia na aspekt komunikacyjny: ‘krótka wypowiedź pochodząca z literatury lub ze źródeł ludowych, utrwalona w tradycji ustnej, w świadomości ludzi posługujących się jakimś językiem, wyrażająca jakąś myśl, prawdę, przesłanie, wskazówkę itp.’ (SWJP, 1996:205).

Z punktu widzenia komunikacji definiowane jest *przysłowie* również w *Innym słowniku języka polskiego*. Zwrócono tam uwagę, że wiąże się ono z kontekstem wypowiedzi: ‘to krótkie zdanie, które ludzie chętnie powtarzają, ponieważ wyraża jakąś ogólną myśl, często wskazówkę lub przestrożę, i może stanowić rodzaj komentarza do danej sytuacji’ (ISJP, 2000:379).

Najbogatszą definicję zaproponowano w *Praktycznym słowniku współczesnej polszczyzny*: ‘krótkie zdanie (pojedyncze lub złożone), zwykle o charakterze metaforycznym, pochodzące ze źródeł literackich lub ludowych, niekiedy wierszowane, zawierające prawdę o charakterze uniwersalnym oraz potoczny sąd na temat rzeczywistości, cytowane jako wskazówka, przestroga, komentarz do danej sytuacji’ (PSWP, 2001:346–347). Wprawdzie autor hasła powraca do kształtu składniowego przysłowia, ale ponadto odnotowuje jego przenośny charakter, skąd wywodzi się kolejna cecha – uniwersalność przesłania; jest mowa o powiązaniu przysłowia z potocznym obrazem rzeczywistości oraz o jego stereotypowej reprodukcji i funkcjonowaniu w kontekście i konsytuacji.

Definicja *przysłowia* w *Uniwersalnym słowniku języka polskiego* – ‘krótkie zdanie (lub zdania) zaczerpnięte ze źródeł literackich lub ludowych i utrwalone w tradycji ustnej, wyrażające jakąś myśl ogólną: sentencję, wskazówkę, przestrożę’ (USJP, 2003:813) – wskazuje na wierne wykorzystanie kartoteki SJP Dor i oznacza regres w stosunku do nowszych definicji, o których była mowa wyżej.

W analizowanych definicjach przysłowiu przypisywane są następujące właściwości. Jest ono wypowiedzią (SWJP), która przybiera gramatyczny kształt zdania (SStp, SW) lub zdań (SJP Dor, SJP Szym, MSJP Sobol, Ilustr SJP Sobol, ISJP, USJP), pojedynczego lub złożonego (PSWP). Dlatego też jest zwięzłe (SWil), krótkie (SJP Dor, SWJP, ISJP, PSWP, USJP). Jego znaczenie jest przenośne (SStp), alegoryczne (SL, SW) bądź metaforyczne (PSWP), czego pochodną jest charakter moralny (SWil, SW), sentencjonalny (SJP Dor, SJP Szym, MSJP Sobol, Ilustr SJP Sobol, SWJP, ISJP, USJP), uniwersalny (PSWP) tego rodzaju wypowiedzi. Cechuje się figuratywnością (SWil), jest wierszowane („często” – SJP Dor, SJP Szym, MSJP Sobol, Ilustr SJP Sobol; „niekiedy” – PSWP). Pochodzi ze źródeł literackich („rzadziej” – Ilustr SJP Sobol) lub ludowych (SJP Dor, SJP Szym, MSJP Sobol, SWJP, USJP). Jest utrwalone w tradycji (SStp, SW, SJP Dor, PSWP) ustnej (SJP Szym, SWJP, USJP), powszechnie znane (ISJP: *przysłowiowy* ‘tak dobrze znany jak przysłowie’), reprodukowane w ustabilizowanej (kliszowanej) formie (SWJP: *przysłowiowy* ‘używany w przysłowiu, utartym zwrocie’). Zawiera potoczny obraz świata (SWJP, PSWP). Jest związane z kontekstem i konsytuacją (ISJP, PSWP).

2.2. DERYWATY SŁOWOTWÓRCZE

Weźmy w kolejności pod uwagę – zgodnie z metodyką budowania definicji kognitywnej – notowane w słownikach derywaty wraz z ich definicjami:

- (A) *przysłowiowo* ‘tak jak w przysłowiu, zgodnie z przysłowiem’ (PSWP, 2001:347); SJP Dor, SJP Szym, SWJP, USJP powtarzają definicję: ‘przysłówek od *przysłowiowy*’;
- (B) *przysłowiowy* ‘zawarty w przysłowiu, wzięty z przysłowia, będący przysłowiem; znany tak powszechnie jak przysłowie’ (SJP Dor, 1965:625; SJP Szym, 1979:1057); (1) ‘używany w przysłowiu, utartym zwrocie; będący przysłowiem, powiedzeniem, będący częścią przysłowia’, (2) ‘zgodny z powszechnym wyobrażeniem, mniemaniem, typowy’ (SWJP, 1996:205); (1) ‘taki, który ma związek z przysłowiem, np. pochodzi z przysłowia lub pełni jego funkcję’, (2) ‘jest tak dobrze znany jak przysłowie’ (ISJP, 2000:379); (1) ‘dotyczący przysłowia, będący przysłowiem, zawarty w przysłowiu’, (2) ‘znany powszechnie, dobrze, tak jak przysłowie’ (USJP, 2003:813); (1) ‘charakterystyczny dla wypowiedzi metaforycznej, a jednocześnie uniwersalnej, pochodzący od przysłowia lub pełniący jego funkcję’, (2) ‘taki, który jest znany tak dobrze jak przysłowie’ (PSWP, 2001:347);
- (C) *przysłowiowość* ‘cecha wypowiedzi o znaczeniu uniwersalnym’ (PSWP, 2001:347).

Definicje derywatów motywowanych wyrazem *przysłowie* mają pod względem semantycznym dwojaki charakter: relacyjny lub jakościowy. Definicje relacyjne znaczą jedynie ‘mający związek z przysłowiem’. Bardziej przydatne do rekonstrukcji konotacji *przysłowia* są definicje jakościowe, niosące bogatszą informację. Z podanych wyżej słownikowych objaśnień derywatów daje się wydożyć następujące cechy przypisywane przysłowiu: jest ono powszechnie używane, znane, utarte, metaforyczne, uniwersalne, informuje o czymś typowym.

2.3. UTARTE POŁĄCZENIA WYRAZOWE

Procedurą prowadzącą do odkrywania konotacji wyrazu *przysłowie* jest także badanie utartych kolokacji. Oto połączenia wyrazowe wynotowane z PSWP: (a) *indyjskie, japońskie, łacińskie, polskie przysłowie*; (b) *stare, znane przysłowie*; (c) *przysłowie mówi, poucza nas*; (d) *wygłaszać przysłowia*; (e) *posługiwać się przysłowiami*; (f) *użyć przysłowia*; (g) *cytować przysłowia*; (h) *wejść, wchodzić w przysłowie* ‘stać się przysłowiem’ (w dostępnych słownikach frazeologicznych nie odnaleziono wyrażeń językowych z komponentem *przysłowie*).

Analiza połączeń wyrazowych pozwala wzbogacić charakterystykę przysłowia o dalsze cztery cechy. Genezą jest ono związane z konkretnym językiem i narodem (*indyjskie, japońskie, łacińskie, polskie przysłowie*). Ma charakter dydaktyczny (*przysłowie mówi, poucza nas*), przywołuje się je z pamięci (*cytować*

przysłowia) w jakimś celu (*posługiwać się przysłowiami*). Na sposób jego obiegu wskazują połączenia takie, jak *wygłaszać przysłowia; posługiwać się przysłowiami; użyć przysłowia; cytować przysłowia*. Proces stabilizacji formy oddaje zwrot *wchodzić w przysłowie*.

3. SYNTETYCZNA CHARAKTERYSTYKA PRZYSŁOWIA W SŁOWNIKACH JĘZYKA POLSKIEGO

Na podstawie zgromadzonych charakterystyk przysłowia, zawartych w definicjach słownikowych hasła *przysłowie*, derywatów słotwórczych tego wyrazu oraz utartych połączeń wyrazowych, w których występuje, możliwe jest sformułowanie następującej charakterystyki syntetycznej.

Przysłowie kategoryzowane jest w słownikach jako wypowiedź. Przybiera ustabilizowaną formę zdania lub zdań, pojedynczego lub złożonego. Jeśli chodzi o sposób ukształtowania przysłowia, to jest ono zwarte i krótkie. Może być wierszowane. Jego sens jest figuratywny – alegoryczny lub metaforyczny. Pochodzi ze źródeł ludowych lub literackich i jest związane z kulturą (tradycją) konkretnego narodu. Funkcjonuje i zostało utrwalone prymarnie w obiegu ustnym; jest powszechnie znane, wygłaszane i używane. Intencją przysłowia jest informowanie i pouczenie o typowych prawidłowościach w świecie, funkcją – pouczenie o pożądanym sposobie postępowania i typowych stosunkach zachodzących w świecie. Jego treść jest dydaktyczna, moralna, sentencjonalna, uniwersalna i zgodna z potocznym obrazem świata. Sposób użycia – przywołuje się je z pamięci, z tradycji ustnej, reprodukuje w utrwalonej formie (cytuje). Przysłów używa się w określonym kontekście i konsytuacji.

BIBLIOGRAFIA

- Bartmiński, Jerzy. (1988). Definicja kognitywna jako narzędzie opisu konotacji. W: Jerzy Bartmiński (red.). *Konotacja* (s. 169–183). Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Bartmiński, Jerzy. (2013). The cognitive definition as a text of culture. W: Adam Głaz, David Danaher, Przemysław Łozowski (red.). *The linguistic worldview. Ethnolinguistics, cognition, and culture* (s. 161–180). London: Versita.
- Bartmiński, Jerzy. (2014). Narracyjny aspekt definicji kognitywnej. W: Dorota Filar, Dorota Piekarczyk (red.). *Narracyjność języka i kultury* (s. 99–118). Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Bartmiński, Jerzy, Niebrzegowska, Stanisława. (1994). Stereotyp słońca w polszczyźnie ludowej. *Etnolingwistyka*, 6, s. 95–143.
- Bor SEJP = Boryś, Wiesław. (2005). *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Chlebda, Wojciech. (2010). W poszukiwaniu językowo-kulturowego obrazu świata Słowian. W: Wojciech Chlebda (red.). *Etnolingwistyka a leksykografia* (s. 7–20). Opole: Wydawnictwo UO.
- Grochowski, Maciej. (1993). *Konwencje semantyczne a definiowanie wyrazów językowych*. Warszawa: Zakład Semiotyki Logicznej UW, Polskie Towarzystwo Semiotyczne.

- Ilustr. SJP Sobol = Sobol, Elżbieta (red.). (1999). *Ilustrowany słownik języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- ISJP = Bańko, Mirosław (red.). (2000). *Inny słownik języka polskiego*. T. 2. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kucała, Marian. (2000). Przysłowia i ich nazwy w polskich tekstach średniowiecznych. W: *Polszczyzna dawna i współczesna. Studia i szkice* (s. 204–210). Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN. Pierwodruk: (1974). *Prace Filologiczne XXV*, s. 420–425.
- MSJP Sobol = Sobol, Elżbieta (red.). (1993). *Mały słownik języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Niebrzegowska-Bartmińska, Stanisława. (2007). *Wzorce tekstów ustnych w perspektywie etnolingwistycznej*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- PSWP = Zgólkowa, Halina (red.). (2001). *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*. T. 34. Poznań: Wydawnictwo Kurpisz.
- SJP Dor = Doroszewski, Witold (red.). (1965). *Słownik języka polskiego PAN*. T. 7. Warszawa: PWN.
- SJP Szym = Szymczak, Mieczysław (red.). (1979). *Słownik języka polskiego*. T. 2. Warszawa: PWN.
- SL = Linde, Samuel Bogumił. (1807–1814). *Słownik języka polskiego*. T. 4. Warszawa.
- SP XVI = Mayenowa, Maria Renata, Peplowski, Franciszek (red.). (2010). *Słownik polszczyzny XVI wieku*. T. 34. Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN.
- SStp = Urbańczyk, Stanisław (red.). (1953–2002). *Słownik staropolski*. T. 7. Wrocław–Kraków.
- SW = Karłowicz, Jan, Kryński, Adam Antoni, Niedźwiedzki, Władysław (red.). (1904). *Słownik języka polskiego*. T. 5. Warszawa.
- SWil = Zdanowicz, Adam (red.). (1861). *Słownik języka polskiego*. T. 2. Wilno.
- SWJP = Dunaj, Bogusław (red.). (1996). *Słownik współczesnego języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Wilga.
- USJP = Dubisz, Stanisław (red.). (2003). *Uniwersalny słownik języka polskiego*. T. 3. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Wąsińska, Kinga. (2015). *Słownictwo mentalne w historii polszczyzny. Studium słowotwórczo-leksykalne*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

STRESZCZENIE

Artykuł poświęcony jest rekonstrukcji obrazu przysłowia w polszczyźnie. Autor wychodzi od etymologii wyrazu *przysłowie*, a następnie analizuje informacje podawane w słownikach polszczyzny ogólnej – zarówno historycznych, jak i współczesnych – definicje leksykograficzne, derywaty słowotwórcze, utarte połączenia wyrazowe.

Słowa kluczowe: definicja kognitywna, językowy obraz świata, przysłowie, semantyka leksykalna

SUMMARY

The paper intends to outline a reconstruction of the linguistic picture of proverb in Polish. The author makes an overview of the information given in the dictionaries of both historical and modern Polish, i.e. etymology of the word *przysłowie* (proverb), its lexicographical definitions, word formation derivatives and idioms.

Keywords: cognitive definition, linguistic worldview, proverb, lexical semantics